

VAN KWAAIE PIER TOT KONINKLIJK SYMBOOL

De vleermuis symboliseert zowel duisternis als voorspoed

De vleermuis lijkt qua beeldvorming veel op de draak, een dier dat in *Kleio 5* centraal stond. In het Westen speelt de vleermuis (net als de draak) een rol in veel mythen en verhalen en wordt daarin bijna altijd neergezet als de personificatie van het kwaad. Terwijl in het Oosten de waardering voor de vleermuis (én van de draak) juist uiterst positief is en zijn verschijning geassocieerd wordt met voorspoed, gezondheid en een lang leven.

Hans Vermeer is
redacteur van *Kleio*.

In het Westen krijgt de vleermuis in de iconografie stevast de rol toebedeeld van kwaaië pier. Dit diertje bezat in het verleden voor de mens onbekende eigenschappen die vragen oproepen als: waarom vliegt dat dier terwijl het toch een landdier is? (Daarbij had hij trouwens de struisvogel als tegenhanger – een dier dat vragen oproept als: wat doet het op de grond terwijl het een vogel is?) En hoe kan een dier in het donker zo goed zijn weg vinden? Dit alles maakte het diertje verdacht waardoor het werd weggezet als wezen van de duisternis, als aankondiger van de dood en als personificatie van de duivel.

DE ONVERSCHILLIGE

In de middeleeuwen werd de vleermuis het zinnebeeld van onverschilligheid en onbetrouwbaarheid. Als je door iemand werd betiteld als 'vleermuis', dan gaf die persoon daarmee aan dat hij je een flikflooiër vond. God zou namelijk vlak na zijn schepping de dieren hebben ingedeeld in groepen – alleen de vleermuis hield zich daarbij afzijdig. Waarna God hem vertelde dat alle andere dieren al waren verdeeld over de dag en de

nacht en dat de vleermuis zich als straf maar tevreden moest stellen met de schemering.

In een Romeinse fabel van Phaedrus (eerste eeuw na Christus) komt dit beeld van de vleermuis als onverschillige toeschouwer ook naar voren. Een van de fabels verhaalt van een strijd tussen vogels en (land)dieren met Mars als scheidsrechter. De vleermuis kiest geen partij en kijkt toe vanaf de zijlijn. De arend op de arm van Mars verklaart de vogels (natuurlijk) tot winnaar van de strijd, waarna de vleermuis snel de winnende kant kiest!

DE BOZE

Draak en vleermuis werden dus beiden gezien als symbolen van het kwaad. Maar ging het bij de draak nog om zichtbaar fysiek kwaad, bij de vleermuis lag het subtieler en begaf je je in sferen

waar de mens vrijwel machteloos was – het domein van demonen en kwade geesten – waarbij de vleermuis de rol speelde van boodschapper tussen de wereld van de levenden en die van de doden. De enige manier om je tegen deze vorm van het kwaad te beschermen, was door kwaad met kwaad te bestrijden. Zo verspreidde de vleermuis volgens de oude Egyptenaren kwalen als tandpijn, slecht zicht, koorts en kaalheid. Om dat soort ziekten te voorkomen, droogden zij vleugels van een dode vleermuis, vermaalden die tot poeder en strooide dat rond de woning. Of men droeg amuletten waarop vleermuiskoppen waren afgebeeld. In onze contreien deden boeren lange tijd ongeveer hetzelfde: zij spijkerden een vleermuis aan de deur van de woning om zich te beschermen tegen het kwaad.

Een gravure van Gustave Doré (1832-1883) van een bevroren Satan in Dantes *Goddelijke Komedie*. In afbeeldingen uit deze periode zie je Satan en gevallen engelen altijd met vleermuisvleugels, terwijl engelen worden afgebeeld met vogelvleugels.

DE BLOEDDORSTIGE

De negatieve beeldvorming rondom de vleermuis kreeg ongetwijfeld een steuntje in de rug na de ontdekking van Amerika. Daar maakten de Europeanen namelijk kennis met de vampier-vleermuis. Deze bloed drinkende vleermuizen spraken tot de verbeelding en vulden het al bestaande beeld van de menselijke vampier aan. In Europa kende men deze vleermuismensen al vanaf de vierde eeuw na Christus. Men beschouwde ze als 'ondode wezens' die 's nachts tot leven kwamen en zich voedden met menselijk bloed. Ook hadden ze (vleermuis)eigenschappen als een enorme reactiesnelheid, een uitstekend gehoor en een voortreffelijke reukzin. (Terzijde: het geloof in het bestaan van deze wezens nam zeer reële vormen aan. In Bulgarije zijn honderden lichamen opgegraven waarvan het hart doorboord is met een houten staak).

Het imago van de vleermuis werd er niet beter op, ondanks het feit dat er van de ongeveer elfhonderd vleermuissoorten slechts drie vampiersoorten zijn. Die bovendien alleen in Noord- en Zuid-Amerika voorkomen en daar door de plaatselijke bevolking als onschadelijk worden beschouwd. Toch heeft dit diertje zeer waarschijnlijk ook tot de verbeelding gesproken in de eerste Amerikaanse beschavingen. De Maya's vereerden een god met de naam Camazotz, een angstaanjagend wezen met het lichaam van een mens en het hoofd van een vleermuis. Dit monster was overdag versteend en kwam 's nachts tot leven. Dan werd hij door de doodsvorsten van de onderwereld op pad gestuurd om vijanden te doden.

DE KONINKLIJKE

Eind 2014 legde het bedrijf DC Comics bij de European Trade-mark Agency een klacht neer tegen Valencia CF, de bekende Spaanse voetbalclub uit de gelijknamige stad. Het bedrijf stelde dat een nieuw logo van de club te veel zou lijken op het logo van Batman en de club zou dit logo dus illegaal gebruiken. Kennelijk heeft DC Comics zich niet verdiept in de geschiedenis van de voetbalclub en al hele-

maal niet in de historie van de regio. Want Valencia CF heeft al vanaf 1921 een vleermuis in het logo, terwijl stripheld Batman uit 1939 stamt. En de stad Valencia heeft het dier al vanaf de dertiende eeuw in zijn wapen staan. Net als trouwens een flink aantal andere steden en clubs in die regio, zoals Albacete en Palma de Mallorca (en tot begin twintigste eeuw ook Barcelona). Al deze steden lagen van oudsher in het machtsgebied van de koningen van Aragon die de vleermuis in hun wapen voerden. Dat ging terug op een historische gebeurtenis: er zou een vleermuis zijn geland op de vlag van Jacobus I toen hij Valencia heroverde op de Moren. Andere bronnen vertellen dat het om een zwaluw zou zijn gegaan, maar de vleermuis heeft zich niet meer laten verdringen. ■

Het logo van Valencia CF. Onder: Beeld van de vleermuisgod Camazotz. Museo del Templo Mayor, Mexico City.